

Artvin, Hopa Etnografya Müzesi Bahçesinde Sergilenen Eserler Üzerine Bir Çalışma

Hasan BUĞRUL*

Received/Geliş: 04.04.2018

Accepted/Kabul: 25.11.2018

Öz

Müzeler tarih, kültür, sanat ve bilimle ilgili eserlerin sergilendiği yerlerdir. Halkın sosyal yaşamının ihtiyaçlarından ve kültürünün etkisinden ortaya çıkan eserlerin sergilendiği etnografya müzelerinden birisi de Artvin İline bağlı Hopa ilçesinde bulunmaktadır. “Hopa Etnografya Müzesi” iki katlıdır ve geniş bir bahçeye sahiptir. Müze bahçesinde ağırlıklı olarak tarımla bağlantılı eserler vardır. Zemin katı müdüriyet olarak kullanılmaktadır. Üst kat, etnografik eserlerin sergilendiği 7 oda ve 1 salondan oluşmaktadır. Müze, Doğu Karadeniz Bölgesinin kırsal alanlarında geçmiş yıllarda yaşayan halkın yaşam biçimini ve kültürünü yansıtan 2000 civarında esere sahiptir. Bu anlamda, Hopa Etnografya Müzesi, bölgeye özgü kültürel mirasın korunmasında ve gelecek kuşaklara taşınması bakımından oldukça önemlidir. Diğer taraftan, bu müze yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çekerek bölgeye ekonomik açıdan da katkı yapma fırsatı sunmaktadır.

Bu makale çalışmasında Hopa Etnografya Müzesi’nde bulunan bütün eserlerin incelenmesi mümkün görünmemektedir. Bu nedenle çalışmada sadece Müze bahçesinde sergilenen eserler ve müze içerisinde sergilenen küpler ele alınmıştır. Ele alınan etnografik eserlerin biçimsel özellikleri ve işlevlerinin yanı sıra aynı döneme ait Gürcistan, Tiflis Açık Hava Etnografya Müzesi’nde bulunan benzer etnografik eserlerle de karşılaştırılması yapılarak bağlantıları irdelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Hopa, müze, tarım aletleri, küpler, taş eserler

A Study on the Assets Exhibited in the Garden of the Ethnography Museum of Artvin, Hopa

Abstract

Museums are the places where works related to history, culture, art and science are exhibited. One of the ethnographic museums, in which artifacts arising from the needs of the public's social life and the influence of the cultures, is in Hopa, Artvin. Hopa Ethnography Museum is a two-story structure with a big garden. In the garden of the museum, you can mainly see artifacts associated with agriculture. The ground floor is used as the administrative office. The upper floor has 7 rooms and 1 saloon in which ethnographic assets are exhibited. The museum has around 2,000 artifacts reflecting the lifestyle and culture of the people who lived in the rural areas of the Eastern Black Sea Region in the past years. In this sense, the Hopa Ethnography Museum is of great importance in terms of conservation of region-specific cultural heritage and transferring them to the next generations. On the other hand, this museum also attracts local and foreign tourists and offers the opportunity to contribute economically to the region.

In this study, it seems that it is not possible to include all of the artifacts belong to the museum in this article: Due to this, only the works exhibited in the museum garden and the earthenware jars in the museum were examined. In addition to the formal features and functions of the considered artworks, they have been compared with similar ethnographic works in the Georgia, Tbilisi Open Air Ethnography Museum belong to the same period, and the connections were also tried to be examined.

Key words: Hopa, museum, agricultural tools, earthenware jars, stony assets

Giriş

* Dr. Öğretim Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, hbugrul@yyu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-1135-9628
(Makale türü: araştırma makalesi)

Teknolojideki gelişmeler nedeniyle günlük yaşantıda kullanılan el yapımı araç-gereçler işlevsel olarak günün ihtiyaçlarına cevap veremedikleri için kullanım dışı kalabilmektedir. Böylece onların ortaya çıkmasında rol oynayan sosyal yaşam ile ilgili bilgi ile birlikte ait oldukları dönemin kültür ve sanatı da yok olma riski taşıyabilmektedir. İşte bu sanat ve kültürel eserlerin korunması ve gelecek kuşaklara taşınması görevini üstlenen “etnografik müzeler” bir toplum için son derece önemli bir yere sahiptirler.

Müzelerin ne tür kurumlar olduğu ve işlevlerinin neler olduğu konusunda benzer birçok tanım yapılabilir ve Akengin (2011:9) bir tanıma şu şekilde yer vermektedir: “Müze, toplumun bilimsel ve kültürel geçmişini yansıtan ve geleceğini biçimleyecek öğeleri araştıran, toplayan, koruyan, sergileyen, belgeleyen, yaşatan ve yönlendiren yaygın bir eğitim kurumudur (Atagök,1999)”.

“Müze” kelimesinin kökeni ve tarihçesi ile ilgili olarak da Keleş (2003:2) farklı kaynaklardan şu bilgileri aktarmaktadır:

Müze sözcüğü Grekçe “mouseion” kelimesinden türetilmiş olup, tarihsel süreçte Eski Mısır ve Mezopotamya’da değerli eşyaların tapınaklarda toplanması, savaşta galip gelen hükümdarların ele geçirdikleri ganimetleri gücün sembolü olarak halk önünde teşhir etmesiyle ortaya çıkmıştır... Tarihsel süreçte doğa nesnelere ve sanat yapıtlarının bir araya getirilmesi ilk kez Paleolitik Çağ mezarlarında görülmektedir (Uçankuş, 2000: 194). Ancak kayıtlara göre, koleksiyonculuğun yakın doğuda doğduğu kabul edilmektedir (Atasoy, 1999:1; Yücel, 1999:1). Eski Mısır ile Mezopotamya’da değerli eşyaların tapınaklarda, mezarlarda veya saraylarda bir arada sergilendiklerine tanık olunmaktadır (Yücel, 1999: 19).

Teşhir edilen eserlere göre ve işlevlerine göre müze çeşitlerini Kısa (2012:12-3) şu şekilde vermektedir: Genel Müzeler • Arkeoloji Müzeleri • Sanat Müzeleri • Tarih Müzeleri • Etnografya Müzeleri • Doğa Tarihi Müzeleri • Jeoloji Müzeleri • Bilim Müzeleri • Askeri Müzeler • Endüstri Müzeleri (Atagök (1999:7).

Sıralanan müze çeşitlerinden “etnografya müzeleri” ile ilgili olarak Kısa (2012:14-5) şu hususlara yer vermektedir: Folklor, halk sanatı ve gelenekleri, milli etnografya ile ilgili müzelerdir. İleri kültürlerle ait etnografik değerdeki koleksiyonları, endüstriyel öncesi ürünleri içine alır. Türkiye’deki etnografya müzeleri genellikle Selçuklu, Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet’in ilk yıllarına ait giyim kuşama, araç-gereç gibi etnografik eserleri barındırmaktadırlar (Buyurgan ve Mercin, 2005:36). Bir eserin takdiri ancak onun öneminin kavranması ile mümkündür. Bu anlamda, müzelerin bir toplum için ne anlam teşkil ettiğini Akbulut (2016:1) şu şekilde açıklamaktadır:

Bir ülkede müzeleri gezen yerli ziyaretçilerin sayısı, o ülkenin gelişmişlik düzeyi ile doğru orantılıdır. Toplumların eğitim ve refah düzeyleri arttıkça müzelerinin sayısı ve türleri

de artar. Müzeler; insanlık için değer taşıyan tarihsel, bilimsel, teknolojik, kültürel ve sanatsal objelerin saklanıp korunduğu halka açık kurumlardır. Toplumsal belleğin oluşmasına, insanların bilgi ve deneyimlerinin artmasına katkı sağlayan kurumların başında müzeler gelir. Yeni nesillerin insanlık tarihine saygı duymalarını sağlayan müzeler, gençlerin ülkelerinin geleceğini iyi şekillendirmesine de yardımcı olur. Müzeler zamanın dondurulduğu yerlerdir. Müze ziyaretçileri; kendilerinden çok önce yaşamış insanların, birlikte yaşadığı ve dokunduğu objeleri görerek geçmişe yolculuk etme fırsatı bulur.

Kısa (2012:2), müzelerin kullanım amacı hususundaki bilgiyi Paykoç-Baykal'dan (2000:104) şu şekilde aktarmaktadır:

İnsanların yaşadıkları ortamlara yabancılaşmasını önlemek,
Geçmişle şimdiki yaşam arasında bağ kurmak,
Sergilenen eserlerle insanlar arasında köprü kurarak eserlerin, onların yaşantıları ile bütünleşmelerini sağlamak,

İnsanların bugünkü yaşantıları ile nesnelerin bağlantısını kurarak siyasi, kültürel, sosyal, ekonomik ve ekolojik ilişkileri anlamalarını sağlamak ve onların araştırmacı yönlerini geliştirmek,

Müzeyi bir yaşam biçimi haline getirmek, iletişim ve öğrenmeyi yoğunlaştırmak amacıyla tüm olanakları sağlamak.

Diğer turizm sektörlerinde olduğu gibi müzeler de hizmet kaliteleri oranında ilgi odağı olabilirler. Sahip oldukları fonksiyon doğrultusunda hizmet üretilmesinde de birçok hususun önemli bir payı vardır. Bu anlamda, müzelerdeki hizmet kalitesinde gelen ziyaretçilerin rolü konusunda Yılmaz (2011:183-4) şu hususlara vurgu yapmaktadır:

Müzelerdeki hizmet kalitesinin ölçülmesi, müzelerin hizmet kalitesi bakımından ziyaretçi beklentilerini karşılayıp karşılayamadıklarının belirlenmesi anlamına gelmektedir. Bir başka ifadeyle, hizmet kalitesinin ölçülmesi, müzelerin güçlü ve zayıf yönlerinin bizzat bu hizmetten faydalanan ziyaretçilerin bakış açısıyla ortaya konulmasıdır. Ayrıca ölçüm, güçlü yönlerdeki kalite düzeyini devam ettirmek ve zayıf yönlerdeki kalitenin iyileştirilmesine yönelik olarak alınacak önlemler bakımından önemlidir.

Turizm sektöründe önemli bir yere sahip olan müzelerdeki hizmetin kalitesi gelen ziyaretçileri büyük bir oranda etkiler. Bunun için de müzelerdeki hizmetin üst seviyeye çıkarılması için birçok tedbirin alınması gerekir. Bu hususta Doğan ve Karakuş (2014:184-5) şu önerilerde bulunmaktadır:

Ziyaretçiler müzede iyi bir karşılama ve görevlilerin daha çok yardımsever olmasını beklemektedir. Müze görevlilerinin ziyaretçilerin talebini karşılayabilecek donanıma sahip olması da öncelikli beklentiler arasında yer almıştır. Nasıl ki hizmeti talep eden ziyaretçilerin

birtakım beklentisi varsa, hizmetin sunumunu yapan ören yerinin de kendine has bazı karakteristik özellikleri vardır. Bu karakteristik özellikler, teknik gereksinimlere karşılık gelmektedir. Tüketici beklentilerinin önem derecesinde olduğu gibi teknik gereksinimlerin önem dereceleri de belirlenmiştir. Teknik gereksinimlerde birinci önceliği “Turist rehberlerinin ören yerleri ile ilgili bilgi düzeylerinin artırılması” faktörü almıştır. Bunun ardından ise “Müze görevlilerine düzenli eğitimler verilmesi” gelmektedir. En düşük ağırlığı olarak son sırada yer alan teknik gereksinim faktörü ise “Müze etrafındaki satış yerlerinin düzenlenmesi” şeklindedir.

Ziyaretçiler belirli bir amaçla seyahat ederler ve gittikleri yerlerde bir hayal kırıklığına uğramadan, beklentilerinin karşılanarak mutlu bir şekilde dönmek isterler. Turistlerin müzelerle ilgili beklentileri üzerine Yılmaz ve Yetiş (2016:56) şu hususlara yer vermektedirler:

Günümüzün ekonomik sisteminde tüketiciler bir ürünü satın alırken/almadan önce ürünün sunduğu fonksiyonellik ve kalitenin yanında, urunun satın alınma ve tüketmeyle edinecekleri eşsiz ve hatırlanabilir deneyimler yaşama isteği içindedirler. Müzeler arasında da ziyaretçi pastasından pay almak için artan bir rekabetin bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla, artan rekabet ortamında, ziyaretçilerin beğenisine sunulan eserlerin özgünlüğü kadar, müzenin ve sunulan eserlerin, ziyaretçilerin müze deneyim beklentilerinin karşılama derecesi de önem arz etmektedir.

Müzelerdeki kalitenin artırılmasında katkı sağlayacak bir başka grup ise turist rehberleridir. Farklı yerlerdeki müzeleri görme ve hizmet verme biçimlerini görme şansına sahip olan rehberler bir müzedeki eksiklikleri kolayca fark edebilirler ve bu aksayan yönler üzerine önerilerde bulunabilirler. Kendi alanında iyi bir bilgi donanımına sahip ve deneyimli bir turist rehberi bu anlamda önemli katkılar sağlayacaktır. Turist rehberlerinin nitelikleri ve müzelerdeki kalitenin artırılmasındaki rolü üzerine Yetim ve Umur (2016:611) şu hususlara değinmektedirler:

Turistlerin turistik çekiciliklerden elde ettikleri deneyim seyahat süresince edinecekleri toplam deneyimi etkileyecektir. Dolayısı ile müzeler destinasyonun ve ülkenin en güçlü tanıtım silahı olmalıdır. Araştırma kapsamında ülke tanıtım elçileri olan profesyonel turist rehberlerinin müze deneyimi bağlamında memnuniyetlerini arttırmak için müzenin fonksiyonel, estetik ve özellikle eğitsel değerlerin arttırılmasına ilişkin çalışmalar yapılmalıdır. Eğitsel değerin arttırılması müzenin kültür turistleri tarafından daha çok ziyaret edilmesini sağlayacaktır. Eğitsel değere ilişkin sürekli yeniliklerin yapılarak ürünün zenginleştirilmesi sadık ziyaretçi sayısını arttıracaktır. Müzede yapılan yenilikleri görmenin turistleri seyahat etmeye iten bir motivasyon olacağı düşünülmektedir. Müzeler kültürleri yansıtan turistik değerlerdir. Ülke ve bölge kültürünün kaliteli temsilinin sağlanması açısından kamu ya da özel kuruluşlarının yönetiminde bulunan müzelerin kolay gezilebilir, açıklayıcı ve

doyurucu bilgiler sunan bununla birlikte görünümü çekici olan müze deneyimi sunmaları önerilmektedir.

Materyal ve Yöntem

Müzeler bir toplum için hazine değerini taşırlar. Bundan mahrum olan toplumlar birtakım risklerle karşılaşabilirler. Çünkü müzeler geçmiş yaşam ile şimdiki yaşam arasındaki bağın kurulmasında ve kuşaklar arasındaki bağların güçlendirilmesinde büyük bir etkiye sahiptirler. Bu anlamda, çok zengin etnografik esere sahip Artvin, Hopa Etnografya Müzesi de Türk kültürü ve sanatı için önemli bir yere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu müzede bulunan etnografik eser çalışmasında; öncelikle, Artvin, Hopa Etnografya müzesi ziyaret edilerek buradaki etnografik eserlerin fotoğrafları çekilmiştir. Bu esnada müze ve müzede bulunan eserlerle ilgili bilgiler de edinilmeye çalışılmıştır. Müze ile ilgili genel bilgilere yer verildikten sonra müze bahçesinde bulunan etnografik eserlerin fotoğrafları bilgisayar ortamında incelenerek alt başlıklar altında gruplandırılarak incelenmiştir. Müzede bulunan eserlerin biçimsel özellikleri ele alınmasıyla birlikte farklı yöredeki (Gürcistan'ın Tiflis Açık Hava Etnografya Müzesi) aynı dönem benzer amaçlarla yapılan eserlerle kıyaslanması yapılmıştır. Böylece aynı dönemde farklı yörelerde aynı amaçlarla kullanılan eserlerde ne tür benzerlik ve farklılıkların olduğu konusu irdelenmeye çalışılmıştır.

Hopa ve Hopa Etnografya Müzesi

Hopa ilçesi Artvin iline bağlıdır. İlçe, il merkezine 69km ve Gürcistan sınır kapısında bulunan Sarp köyüne 19 km uzaklıktadır. Doğu Karadeniz'de bulunan bu liman ilçesi, yaylalarıyla, ormanlarıyla, krater gölleriyle, akarsularıyla, zengin flora ve faunasıyla, tarihi yapılarıyla, festivalleriyle ve buna benzer yönleriyle büyük dikkat çeker. Bu güzel ilçede açılan "Hopa Etnografya Müzesi" bahçesinde ve içerisinde geçmişten günümüze bulunduğu yöre insanının düşüncesi, kültür, inanç, sosyal yaşam biçimini ve yeteneklerini ortaya koyan 2000'i aşkın eser sergilenmektedir. Müze 1475m²'lik bir alanda kurulmuştur. Müze binası ve içinde bulunduğu alan Hopa Belediyesi'ne ait iken içinde bulunan eserlerin tümü bu ilçedeki üç kişiye aittir. Böylece bu müze yöre halkı ve yerel belediyenin işbirliği ile kurulmuştur. Müze 2017 yılında ziyarete açılmıştır ve üç ortak tarafından işletilmektedir. Müzenin işletilmesinde Hopa Belediyesi'ne belirli bir kira ödenmektedir. Müzede bulunan eserlerin %80 şahıslara ait iken geri kalan eserlerin %15'i Hopa İlçesi'ne bağlı köylerden ve %5'i Gürcistan devletinin Hopa İlçesi'ne yakın yörelerinden getirilmiştir. Eserler getirildiği bölgeye ve kullanım amacına göre müzenin farklı kısımlarında sergilenmektedir (**Fot.1**).

Fot.1: Hopa Etnografya Müzesi'nin dıştan genel görünüşü

Hopa Etnografya Müzesi Bahçesinde Sergilenen Eserler

Müze bahçeleri müzelerin en gözde yerlerinden biridir. Onun için de müze bahçelerinin peyzajının yanı sıra orada sergilenen eserler çok dikkat çekmektedirler. Bilindiği üzere müze bahçelerinde bilhassa dış etkenlere karşı dayanıklı eserler sergilenmektedir. Hopa Etnografya Müzesi bahçesinde ve giriş kapısında ağırlıklı olarak tarım aletleri, farklı büyüklükte küpler ve taş eserler görülmektedir.

Tarım Aletleri

Hopa Etnografya Müzesi bahçesindeki el değirmenleri ve dibek taşı gibi eserlerin yanı sıra boyunduruk, kağnı ve düven gibi geleneksel tarım aletleri bulunmaktadır. Müze bahçesinde sergilenen bazı tarım aletlerini ve özelliklerine bakıldığında:

Düven

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre, düven; “harmanda ekinlerin sapı ve tanelerini ayırmak için kullanılan, önüne koşulan hayvanlarla çekilen, alt yüzünde keskin çakmak taşları dikine çakılı bulunan, kızak biçiminde araçtır. Bir başka tanım da şöyledir:

Düven, harmanda ekinlerin (buğday, arpa, yulaf, vb.) tanelerini sapından ayırmak veya ayrılan sapsarı saman yapmak için kullanılan, önüne koşulan hayvanlarla çekilen, alt yüzeyinde keskin çakmak taşları çakılı olan kızak biçiminde olan ilkel bir tarım aletidir. Düven, ucu öne doğru kalkık iki parçadan oluşur ve ağaçtan yapılır. Düvenin yapımında, çam ağacından elde edilmiş sert odun parçaları, genişliği ortalama 30-40 cm, uzunluğu 1,5 - 2 metre olacak şekilde iki parça halinde düz olarak kesildikten sonra, zımparalanır ve birbirine monte edilir. İkinci parçası alt tarafa gelecek şekilde yerleştirilir ve yüzeyine küçük küçük delikler açılır. O deliklere de çakmak taşı denilen taşlar çakılır (anonim 1).

Hopa Etnografya Müzesi bahçesinde sergilenen “düven” (**Fot.2**) biçimsel olarak Gürcistan, Tiflis Açık Hava Müzesi'nde sergilenen düvenle (**Fot.3**) büyük benzerlik gösterir.

Tiflis Açık Hava Müzesinde bulunan düven ön kısmının daha sivri ve bir tane yerine iki tane enli tahtadan yapılmış olmasıyla farklılık gösterir.

Fotoğraf 2 - Hopa Etnografya Müzesi Bahçesi
Düven ve Küpler

Fotoğraf 3- Tiflis, Açık Hava
Etnografya Müzesi

Düven gibi tarım aletlerinin ortaya çıkmasıyla da çok sayıda hayvanın harman işlerinde kullanılmasına gerek kalmamıştır. Doğuda kullanılan demir dişli iki döner çarklı düven ve Doğu Karadeniz tarafında alt yüzeyinde keskin çakmak taşları çakılı olan kızak biçiminde aracın kullanımı için iki öküz veya at yeterlidir.

Buğdayı saplarından ayırabilmek için daha önceleri sadece hayvan gücünden faydalanılırdı. Bunun için de önce harman yeri hazırlanırdı. Harman yerinin zemini toprak olduğundan öncelikle bu zemin düzleştirilirdi. Daha sonra sulanır ve ortaya sabitlenen bir silindirik ağaç sütuna boyun kısmından sıralı birbirine kalın iple bağlanan hayvanlar üzerinde gezdirilirdi. Bu işlemden sonra zeminin kuruması beklenirdi ve harman yeri sert ve düzgün bir alan haline getirilirdi. Böylece buğdayın toprağa karışması önlenirdi. Düven gibi tarım aletleri ortaya çıkmadan önce buğdayı saplarından ayırabilmek için yine hayvan gücünden faydalanılırdı. Harman ortasına dikilen ağaç sütuna boyun kısmından kalın iple sıralı birbirine bağlanan hayvanlar üzerinde gezdirilirdi (**Çizim 1**). Bu şekilde, hayvanların ayakları altında ezilen saplar parçalanıp saman haline gelirken, buğday taneleri de başaklarından ayrılır. Harmanda kullanılan hayvan sayısı bu işi yapan ailenin ekonomik durumuna göre değişmekle birlikte, komşular, bu işte kullanmak üzere birbirlerine hayvanlarını vermede yardımcı olurlardı.

Çizim 1. Geçmişteki harman yerini canlandıran bir çizim. (Hanifi Alter tarafından)

Boyunduruk

Türk Dil Kurumu Sözlüğü'ne göre, boyunduruk; çift süren veya arabaya koşulan hayvanların birlikte yürümelerini sağlamak için boyunlarına geçirilen bir tür ağaç çemberdir. Bu alet söğüt, meşe, gürgen veya ceviz gibi ağaçlardan yapılır. Boyunduruğun tam ortasında *eyef* ve iki yan tarafında *zelve*lerin olduğu ve öküzlerin boynuna geçirilen bir düzenek vardır. Boyundurukların kalın veya ince oluşu işlevi ile ilgilidir. Örneğin, kağnı ve karasaban kullanılırken çok fazla ağırlık çekilmediğinden kalın boyunduruğa da ihtiyaç yoktur (**Fot.4-5**).

Fotoğraf 4- Hopa Etnografya Müzesi Bahçesi – Sergilenen bir boyunduruk

Fotoğraf 5 - Tiflis Etnografya Müzesi'nde sergilenen bir "boyunduruk".

Hopa ve Tiflis müzelerinde bulunan boyunduruklar işlevsel yönleri yanında biçimsel olarak da büyük bir benzerlik gösterirler. Boyunduruğun boyu ve kalınlığı duruma göre

değişebiliyor. Bunda arazi şartları, çekilen tarım aletinin çeşidi (kağnı, karasaban, pulluk), ağırlığı, kaç çift hayvan tarafından çekileceği vb. faktörler önemli bir rol oynar. Tarım aleti birden fazla çift öküzle çekildiği durumlarda genellikle en önde bulunan çiftin boyunduruğu üzerinde bir çocuk oturtulur ve öküzlerin hareket ettirilmesi onun tarafından sağlanır.

Kağnı

Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nün tanımına göre, kağnı; iki tekerlekli, tekerlekleri tek parça, dingili tekerlekle birlikte dönen öküz arabasıdır. Kağnı en basit ve ilkel taşıma araçlarından biri olarak hatırlanmasının yanında tarihimizde (kurtuluş savaşı döneminde), Anadolu'da yüklendiği işlevi ile de ön plana çıkar. Kurtuluş savaşında cepheye silah ve erzak taşınmasında çok hayati işlerde kullanılmış ve o günün sahneleri kültür ve sanatımızın önemli temalarından birini teşkil etmeye başlamıştır (Fot.6).

Fotoğraf 6- Ankara, Anıtkabir Müzesi – Kurtuluş Savaşını canlandırılan bir tablo. Tabloda, cepheye savaş malzemesini kağnı ile götüren Anadolu kadını resmedilmiştir.

Geçmişten bugüne insanoğlunun en önemli icatlarından biri olan “tekerlek”, bugünkü uygarlık seviyesine ulaşmamızda çok önemli bir payı vardır. Tekerleğin ilk olarak MÖ 3000 yılları civarında Mezopotamya’da kullanıldığı düşünülmektedir. Yücel ve Taşar (2016:294): Yaklaşık beş bin yıl önce icat edilen tekerleğin, motorlu bir araçta kullanılabilmesi için 17. yüzyılın sonunu beklemek gerekmiştir. Geçen bu uzun süre içinde atlı arabalardan faydalanılmış; insan ve eşya naklinde, savaşta ve tarımda, atlı arabalar insanoğlunun faydalandığı yegâne tekerlekli araç olmuştur.

Tekerlekli araçlardan kağnı, genellikle iki öküz tarafından çekilir. Kağnının tekerleklerinin etrafına geçirilen demir çemberin dışındaki bütün aksamı ahşaptandır. Kağnının

öküzler tarafından çekilmesini sağlamak için de öküzlerin boynuna boyunduruk geçirilir ve boyunlarının iki tarafında bulunan zelveler bir iple veya kayışla bağlanır. Boyunduruk ile kağının bağlantısı ise üçgen biçiminde ve “ok” denilen bir aksamla sağlanır (**Fot.7**).

Kağının tanımı ve yapılışı ile ilgili daha detaylı bir açıklama şu şekildedir: Kağının arkası, pil adını verdikleri iki kalınca ağacın birer uçlarını ucu uca getirilerek birleştirip, diğer birer uçları arasında 1,5 m kadar açıklık bırakarak yaparlardı. Arka tarafından ve 2 m kadar da öne doğru olmak üzere, her iki pilin üzerine köp denilen birer yassıca ağaç, vidalı demirle bağlanır. Önden arkaya doğru ve köplerin üzerine, kağının her iki tarafından köpesan denilen birer ağaç kayıverdirilir. Köplerin üzerine, uçları pillere gelecek tahtalar çakılır. Yarma çamdan, üç parça halinde yapılan iki tekerlek vardı. Tekerleklerin yere gelen çevresine demir şina geçirilir. Ortadaki çam yarmanın tam ortasından kare şeklinde bir delik açılır ve hekzanın bir ucu tekerleklere geçirilir. Kağının şasesi, her iki yanında ve altta bulunan ikişer dişli hekzanın üzerine oturtulur. Öküz ya da erkek mandalar boyunduruk yardımıyla kağınlara koşulurdu (anonim 2).

Fotoğraf 7 - Hopa Etnografya Müzesi Bahçesi – Sergilenen bir kağın

Çanak- Çömlek

İnsanoğlu, toprağı keşfi ile her alandaki gelişmenin de önünü açar. Onunla birlikte yerleşik yaşam başlar ve bir arada bulunan insanlar fikirlerini birbirleriyle paylaşması ve birbirlerini etkilemesiyle rekabet ortamı doğar. İnsanlar toprağı sürme ve ekmenin yanı sıra elde ettikleri ürünlerini daha sonra ihtiyaç görüldüğünde tüketebilmek için onu farklı metotlarla saklama yollarını aramıştır. Bu amaçla da ihtiyaca göre farklı boylarda çanak çömlek yapılmış ve bu gelenek günümüze kadar süre gelmiştir.

Küpler

Türk Dil Kurumu tanımına göre, küp; su, pekmez, yağ vb. sıvıları veya un, buğday gibi tahılları saklamaya yarayan, geniş karınlı, dibi dar toprak kaptır. Hopa ve çevresinde görülen küpler kullanım amacına göre farklı ölçülere sahiptirler. Bunları gruplara ayıracak olursak:

Turşu Saklama Küpleri

Hopa Etnografya Müzesi bahçesinde görülen küplerin (Fot.8) turşu saklanmasında kullanıldıkları (Ulvi Sinan Dişli, 65, Müze Kurucusu) bilgisine ulaşılmıştır. Sivri dipli, geniş gövdeli, kısa boyunlu, dışa taşkın ağızlı ve üzerinde dört adet çizgisel kabartma kuşak bulunan küpler bahçeye sanatsal bir seyir zevkini verir.

Fotoğraf 8- Hopa Etnografya Müzesi–Bahçede sergilenen küpler-farklı tarım aletleri

İçki Mayalama ve Saklama Küpleri

Artvin'in farklı yerlerinde yapılan kazı çalışmalarında geçmişte bu yörede seramik sanatındaki yaygınlığını ve yöre insanının bu alandaki hünelerini ortaya koymaktadır. Van Yüzüncü Üniversitesi öğretim üyelerinden Öğretim Üyesi Osman Aytekin başkanlığında Şavşat kalesinde yürütülen kazı çalışmasında ortaya çıkarılan farklı dönemlere ait küpler de buna bir işarettir. Farklı ölçülerdeki küplerle ilgili edinilen bilgiye göre, gıda saklama küpleri yanında bu bölgede içki üretiminde ve depolanmasında kullanılan 2 m kadar derinliğe sahip Osmanlı dönemi öncesine ait küplere rastlanmaktadır (Fot.9).

Fotoğraf 9- Artvin, Şavşat (Satlel) Kalesi, Gürcü dönemi içki stoğunda kullanılan bir küp

Şavşat Satlel Kalesinde ortaya çıkarılan Gürcü dönemine ait içki küpleri hacim ve biçim olarak Tiflis Açık Hava Etnografya Müzesi'nde bulunan içki küpleriyle (pithos) olan benzerlikleri dikkat çeker. Gürcistan'da içki üretiminin ülke ekonomisinde önemli bir yere sahip olduğu bilinir. Bu ülkede içki üretimi geleneksel yöntemlerle yapılmaya devam edilmektedir ve bunda küp kullanımı önemli bir yere sahiptir. Gürcistan'da uzun süreden beri devam ettirilen küp yapımı, "kvevri" olarak adlandırılan ve içki mayalanması, depolanması yanında farklı gıdaların muhafazasında kullanılmak üzere 8 bin litre hacme kadar ulaşan küplerin yapıldığı görülür (Fot.10-11).

Fotoğraf 10- Gürcistan, Tiflis Açık Hava Etnografya Müzesi - İçki Küpleri.

Fotoğraf 11- Gürcistan, Tiflis Açık Hava Etnografya Müzesi - İçki Küpleri
Gıda Saklama Küpleri

Müze bahçelerinde sergilenen eserler aslında aynı zamanda içerisinde ne bulunabileceğinin de ipuçlarını verir. Hopa Etnografya Müzesi bahçesinde görülen küpler de farklı biçim ve amaçlarla kullanılabilir küplerin müze içerisinde olabileceğini gösteriyor. Nitekim içeride farklı sıvı gıdaların muhafazası veya taşınmasında kullanılmak üzere farklı ebatlarda birçok sırlı-sırsız testi ve küp bulunmaktadır. Hopa Etnografya Müzesi içerisinde sergilenen farklı ebatlardaki çanak çömleğe bakıldığında (**Fot.12**) bunların daha çok Osmanlı dönemi olmak üzere Türk mutfak kültürünü, geleneğini ve bu alandaki sanatını yansıttıkları görülür. Kışlık yiyecek olarak hazırlanan dut ve üzüm pekmezi, bal gibi sıvı gıda maddeleri ile pirinç ve bulgur gibi kuru gıda ürünleri bu tür çanak çömleklerde muhafaza edilmesi öteden beri geleneğimizde vardır. Bu tür çanak çömleğin çokluğu geleneksel yöntemlerle kışlık yiyeceklerin hazırlanma ve depolanma geleneğinin devam edildiğine bir işarettir. Bunlardan bazı küp ve testinin ağız çaplarını dikkate alarak örneklerini verecek olursak:

Fotoğraf 12- Hopa Etnografya Müzesi içerisinde bulunan bazı küp ve testiler. Küp ve testi örnekleri belirlerken ağız çapları dikkate alınmıştır.

1- Düz-dışa kalınlaştırılmış ağızlı, kısa-iç bükey boyunlu, beyzi formlu gövdeli, düz dipli ve tek kulpludur. Örneğin kulpu duruşuna göre dikey formdadır. Küpün iç ve dış yüzeyi şeffaf sırla kaplıdır. Örnek kahverengi hamurludur.

2- Dışa çekik ağızlı, kısa- iç bükey boyunlu, yarım küresel gövdeli, düz dipli küçük küp örneğinin kulp kısmı kırıktır. Kulpu duruşuna göre dikey özelliktedir. Sırsız küpün ağız kenarında yanık izleri görülmektedir. Örnek kahverengi hamurludur.

3- Düz-dışa kalınlaştırılmış ağızlı, düz boyunlu, beyzi formlu gövdeli, düz dipli ve tek kulplu küp örneğidir. Küpün kulpu duruşuna göre dikey özelliktedir. Sırsız küp kahverengi hamurludur.

4- Dışa çekik ağızlı, kısa- iç bükey boyunlu, beyzi formlu gövdeli, düz dipli küçük küp örneği kulpsuzdur. Sırsız küp kahverengi hamurludur.

5- Siyah astarlı testi; dışa çekik- gaga ağızlı, dar uzun boyunlu, yarı küresel gövdeli, düz dipli ve tek kulpludur. Kulpu duruşuna göre dikey formdadır. Testinin hamuru kahverengidir. Testinin dış yüzeyi yatay kısa çizgilerden oluşan geometrik düzenleme ile çevrelenmiştir.

6- Sırsız Küp; dışa çekik ağızlı, hafif iç bükey boyunlu, beyzi gövdeli, düz dipli ve tek kulpludur. Kulpu duruşuna göre dikey özelliktedir. Örneğin iç ve dış yüzeyi sırsızdır.

7- Yeşil Sırlı Testi; Düz-dışa kalınlaştırılmış ağızlı, uzun hafif iç bükey boyunlu, yarım küresel gövdeli, yuvarlatılmış düz dipli ve tek kulpludur. Kulpu duruşuna göre dikey formdadır. Testinin sırtında dökülmeler, pullanmalar ve bozulmalar oluşmuştur. Yüzeyinde astar görülmemektedir. Tek renkli sır tekniği ile üretilmiştir.

Taş Eserler

Hopa Etnografya Müzesi bahçesinde rastlanan eserler arasında değirmen, el değirmeni (Fot.13) ve dibek taşları (Fot.15) da yer alır.

Fotoğraf 13- Hopa Etnografya Müzesi bahçesindeki farklı işlevlere sahip değirmen taşları

El Değirmeni Taşları

Artvin yöresi halkı bilhassa mısır kırması ve köftelik/pilavlık bulgur elde edebilmek için ürünlerini ya kendileri el değirmeni kullanarak veya değirmenlere götürüp öğüttükleri görülür. El değirmenleri genellikle 50 cm kadar bir çapa sahiptirler. İki yassı ve silindirik taşın ortası yontulur ve altta bulunan taştaki oyuğa ahşap bir mil sabitlendikten sonra üst el değirmen taşı bu mile geçirilir. Üst taşın bir kenarına bir oyuk daha açılır ve buna takılan ahşap kol bir elle çevrilerek döndürülür. Diğer elle de ortada bulunan milin etrafındaki boşluktan buğday dökülerek öğütülür. Üst el değirmeni taşına takılan ahşap kolun yüksekliği bazen uzun bırakılır. Böylece birden fazla kişi tarafından döndürülmesi mümkün olur (**Fot.14-15**).

Fotoğraf 14. El değirmeni taşları

Fotoğraf 15. El değirmeni taşları. Ortadaki mil ve bir kenara takılan kol ile görüntüsü

Su Değirmeni Taşları

Değirmen taşları ebat olarak 60 cm - 120 cm arası kadar bir çapta olabiliyorlar. Farklı ölçülerde olması daha çok öğütülecek tahılın, elde edilecek gıdanın çeşidine ve suyun debisine (eğer su değirmeni ise) göre farklılık gösterirler. Örneğin, eğer bulgur veya mısır kırması elde edilmek isteniyorsa çok büyük ve ağır değirmen taşlarına ihtiyaç yoktur. Bunun için 60 cm kadar çaptaki değirmen taşları bu işi görür. Bunun içindir ki bu ebatlara yakın el değirmenleri de bu işte kullanılır.

Un değirmenlerine bakıldığında ise bunlar 120 cm kadar bir çapta olurlar ve bunların su ile çalışabilmesi için bol suya ihtiyaç vardır. Kısaca ifade etmek gerekirse, değirmen taşlarının ebadı bize ne tür tahıl ürünü öğütülmesinde kullanıldığı konusunda önemli ipuçlarını verir. El değirmenleri bir kısım su değirmenin işlevini yerine getirme özelliğine sahiptirler. Bunların başında da buğdayın bulgur haline getirme işi gelir. El değirmenleri dairesel biçimde ve yaklaşık 50 cm kadar çaptaki iki taştan oluşur. Alt taş üst taşa göre daha kalın ancak aynı ölçülerde olur. Üst taşın ortası delik olur ve çevrilirken kaymasını önlemek için ortasına bir mil sabitlenir. Bunun yanı sıra, taşın çevirilebilmesi için bir kenarında “el tutmacı” vardır. İnsan gücü ile ve el yordamıyla bu tutmaca bir el ile kavranır ve çevrilir. Üst taşın ortasında bulunan delikteki buğday azaldıkça diğer el ile içine buğday ilave edilir. Bazen yardımlaşma yoluyla iki veya daha fazla kadın el tutmaca kısmından tutarak beraber çeviriler.

Buğday öğütülüp bulgura dönüştürülmeden önce birçok işlemden geçtiğini biliriz. Bu işlemleri sıralayacak olursak;

- Buğday harman yerinde kaldırılırken, önce iri daha sonra daha ince delikli kalburdan geçirilir.
- Bulgur için kullanılacak buğday normal suda yıkanır ve temizlenir.

- Temizlenen buğday kulplu büyük kazanlarda kaynatılarak pişirilir.
- Elde edilen hedik zemini düzgün bir yere serilen farklı çullar üzerine serilerek güneşte kurutulur.
- Kurutulan buğday toplanır ve kalburdan geçirilir.
- Tepsi şeklinde derin bir kaba belirli bir miktarda buğday konur ve tepsi yukarı doğru hareket ettirilerek içindeki buğday yukarı doğru savrulur. Bu işlemde hafif olan buğday taneleri temiz bir zemin üzerinde birikirken, küçük taşlar altta kalır ve onlar farklı bir tarafa atılır. Bu işlem bütün buğday aynı işlemde geçirilinceye kadar devam eder. Böylece buğday neredeyse tamamıyla taşlardan ayıklanmış olur.
- Buğday dibek veya bulgur sokusunda dövülür.
- Dövülen buğday rüzgârda savrulur ve kepeğinden ayrılır. Böylece öğütülmeye hazır hale getirilir.

Bütün bu işlemlerden sonra buğday el değirmeni ile veya küçük ebattaki taşla sahip su değirmenlerinde öğütülebilir. Ancak öğütülen buğday aynı incelikte olmaz. Öğütülen buğday elekten geçirilir. İri olan pilavlıktır. Daha incesi ise köfteliktir (Kaynak kişi: Şirin Buğrul).

Dibek Taşı

Dibek taşları (Fot.16) farklı boylarda olabiliyor. Bulgur sokusu veya dibek taşının bulunmadığı durumlarda, çuval içine doldurulan hedik tokmaklarla dövülür. Çuvalın zarar görmemesi için de etrafına şerit şeklinde birkaç yerden ip bağlanır. Büyük ve derin bulgur sokusunun kullanıldığı durumlarda içinde bulunan buğday (hedik) ahşap tokmaklarla birden fazla kişi tarafından dövülür. Birisi tokmağı indirip kaldırdıktan sonra diğeri indirir. Dibek taşında da benzer şekilde, birden fazla kişi tarafından dövülebilir. Ancak, dibekte, bulgur ahşap tokmak yerine silindirik uzun bir taşla dövülür.

Fotoğraf 16- Hopa Etnografya Müzesi. Dibek taşı.

Değerlendirme ve Sonuç

Bir topluma ait bireyleri bir araya getiren, onları kaynaştıran ve birbirlerine bağlayan birçok unsur vardır ve bu unsurlar arasında toplumun geçmişle olan bağlantısını kuran “kültürel miras” önemli bir yere sahiptir. Kültürel mirasımızın önemli öğelerinden birini teşkil eden “müzeler” gün geçtikçe daha fazla önem kazanmaktadır. Türkiye’nin neredeyse her tarafında bulunan ve içlerinde etnografik, tarihi ve arkeolojik eserleri barındıran “kent müzeleri” yanında küçük yerleşim alanlarında hızla artan “etnografya müzeleri” büyük dikkat çekmektedir. Diğer bölgelere göre Karadeniz Bölgesi’nde bu tür müzelerin sayısındaki hızlı artış ayrıca dikkate ve takdire şayandır.

Etnografya müzelerindeki hızlı artış sebepleri başında geçmiş yaşamla ve kültürle bağlantılı eserlerin kaybolmasını önlemek ve onlar vasıtasıyla kuşaklar arasındaki bağları güçlü tutmaktır. Günümüz insanının yeni teknoloji ile tanışıp yaşamında kullanması ne kadar önem taşıyorsa onları bu güne taşıyan bütün maddi ve manevi değerlere de sahip çıkılması o derecede önemlidir. Bu anlamda, binlerce yıllık bir geçmişin bağlantılarını sağlayan ve önümüze sergileyen müzeler bir toplum için son derece önem arz ederler.

Hopa Etnografya Müzesinde daha çok Gürcistan’ın batı tarafını da içine alan ve Artvin’in Hopa ilçesindeki mutfak eşyası ile tarım, tartı, aydınlatma ve marangozluk aletleri, av tüfekleri ve kılıç gibi silahlar, tahnit sanatı ile doldurulan hayvanlar, hayvan postları, dişleri ve boynuzları ile vitrin eşyası sergilenmektedir. Bu müze, 2000 dolayındaki etnografik eserle bölgenin kültür ve sanatının yansıtılmasında, tanıtılmasında ve dolayısıyla da kuşaklar arasında güçlü bağların kurulmasında çok önemli bir görevi üstlenmiştir. Bir başka önemli husus ise yöre insanının bu konudaki çabaları ve duyarlılığıdır. Yerel yönetimle birlikte yöre insanının işbirliği ile ortaya çıkan bu müze mükemmel peyzaja sahip bahçesi ile ve müze içindeki eserlerin kullanım amacına göre tasnif edilerek sergilenmesi ile örnek teşkil edecek bir özelliğe sahiptir.

Bu çalışmada ele alınan Hopa Etnografya Müzesi bahçesinde sergilenen eserler geçmişte Hopa yöre insanının sosyal yaşam, kültür, gelenek, çevre ile ilişkileri ve yeteneklerini yansıtmaya bakımından önemli bir yere sahiptirler. Bu eserler farklı yerlerdeki aynı dönem benzer etnografik eserlerle karşılaştırıldığında, Gürcistan, Tiflis Açık Hava Müzesi’nde sergilenen bazı etnografik eserlerle benzerlik göstermeleri ile dikkat çekerler. Bu da yöre bu yöre insanının önemli bir kısmının Gürcülerle akraba olmalarına ve geçmişteki ortak kültür ve sanatına bağlanabilir. Ancak İslam dönemi (Osmanlı’nın bu bölgeye hâkimiyeti) ile buradaki sanatın İslam’ın etkisiyle de farklı bir boyut kazandığı görülür. Örneğin, içki mayalama ve depolama amaçlı yapılan ve büyük bir hacme sahip olan küpler yerini gıda depolama amacına dönük ve daha küçük hacme sahip küplere yerini bıraktığı görülmektedir.

Hopa Etnografya Müzesi'nin çok zengin etnografik eserlerden oluşan bir koleksiyona sahip olduğu görülmüştür. Ticaret yolu üzerinde olması ve Gürcistan'la komşu olması ile bu ülkedeki etnografik eserler konusunda benzerlik göstermekle beraber, İslam öncesi ve İslam dönemi Türk kültür ve sanatının etkisinden ortaya çıkan çok sayıda etnografik esere sahiptir. Müzede bahçesinde bulunan tarım aletleri, küpler ve taş eserlerin yanı sıra müze içerisinde bulunan tartı aletleri, bakır kaplar, marangozluk aletleri, aydınlatma aletleri, el işlemleri vb. eserler üzerine yapılacak farklı bilimsel çalışmalar ile bu kültürel değerlerimizin tanıtımının yanı sıra bu yörenin kalkınmasında büyük bir katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Akbulut, U., “Müzeler: İnsanlık Tarihine Saygının Simgeleri”, <http://www.uralakbulut.com.tr> (18.01.2018).
- Akengin, Ç., (2011). *İlköğretim 6. Sınıf Görsel Sanatlar Dersinde Müze Kaynaklı İşbirliğine Dayalı Öğretim Yönteminin Öğrenci Kazanımlarına Etkisi*, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar AD, Doktora Tezi, Ankara.
- Anonim: “Vayvaylı Köyü Sitesi – Düven”, <http://www.vayvaylikoyu.com/page/18/> (10.01.2018).
- Doğan, N.Ö. ve Karakuş, Yusuf (2014). KFG-AHP Bütünleşik Yöntemi Kullanılarak Turizm Sektöründe Hizmet Kalitesinin Değerlendirilmesi: *Göreme Açık Hava Müzesi Üzerine Bir Uygulama*, *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.19. S.3, s.184-5.
- Keleş, V. (2003). Modern Müzecilik ve Türk Müzeciliği, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s. 2.
- Kısa, Y. (2012). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Müze Kullanımına İlişkin Öğretmen ve Öğrenci Görüşlerinin İncelenmesi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Yetim, A.Ç., ve Mehmet, U. (2016). Turist Rehberleri Bakış Açısıyla Müze Deneyimi, Göreme Açık Hava Müzesi Örneği, *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt,7, s. 611.
- Yılmaz, İ. (2011). Müze Ziyaretçilerinin Hizmet Kalitesi Algılamaları: Göreme Açık Hava Müzesi Örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt 22, Sayı 2, Güz: 183-4.
- Yılmaz, İ. ve Yetiş, Ş. A. (2016). Göreme Açık Hava Müzesi'ne Gelen Ziyaretçilerin Müze Deneyiminin Demografik Özelliklerine Göre Değişmesi, *Jomat, Disiplinlerarası Akademik Turizm Dergisi*, C.1, S.1. s. 56.
- Yücel, M. S. ve Taşar, M. M. (2016). Demiryolunun Stratejik Önemi ve Erken Cumhuriyet Döneminde Demiryolu Siyaseti, *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ Mart/ Yıl 1, No. 1 ISSN: s. 294.*

Kaynak kişiler:

Şirin Buğrul, 57, Ev hanımı, Hakkâri.

Ulvi Sinan Dişli, 65, Hopa Etnografya Müzesi Kurucusu, Hopa, Artvin.